

ЎЗБЕК МИЛЛИЙ АСАРЛАРИ ТАРЖИМАСИНИНГ ЛИНГВОКОГНИТИВ АСПЕКТЛАРИ

Азамова Эзола Кодир қизи

АИФУ магистратура талабаси

Аннотация

Ушбу мақолада ўзбек миллий асарларини таржима қилиш жараёнининг лингвокогнитив жиҳатлари таҳлил қилинади. Таржима жараёнида тил, тафаккур ва маданият ўртасидаги ўзаро боғлиқлик, когнитив моделлар, концептуал тизимлар ҳамда миллий менталитетнинг акс этиши кўриб чиқилади. Шунингдек, миллий асарлардаги маданий-ментал бирликларнинг бошқа тилларга таржима қилинишида юзага келадиган муаммолар ва уларни ҳал қилиш йўллари ёритилади.

Калит сўзлар: лингвокогнитив таҳлил, таржима, миллий асарлар, концепт, маданият, тафаккур, когнитив модел.

Кириш

Ҳозирги замон тилшунослигида таржима фақат тиллараро алмашинув воситаси сифатида эмас, балки инсон тафаккури ва маданиятининг акс этувчи мураккаб когнитив жараён сифатида қаралади. Лингвокогнитив ёндашув таржимани инсон онгида кечадиган маънони қайта ишлаш, тушуниш ва қайта ифодалаш жараёни сифатида талқин қилади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, таржима жараёни бир нечта когнитив босқичларни ўз ичига олади: матнни тушуниш, таҳлил қилиш, маънони кўчириш ва қайта ифодалаш. Бу жараёнларда таржимоннинг хотираси, диққати ва тафаккури муҳим роль ўйнайди.

Ўзбек миллий асарлари эса нафақат тил, балки халқнинг тарихи, маданияти ва дунёқарабини ўзида мужассам этганлиги билан алоҳида аҳамиятга эга.

Лингвокогнитив ёндашувнинг назарий асослари

Лингвокогнитив ёндашув тил ва тафаккур ўртасидаги узвий боғлиқликка асосланади. Бу ёндашувга кўра, тил бирликлари инсон онгида шаклланган концептуал тизимларни ифода этади.

Когнитив тилшунослик нуқтаи назаридан таржима — бу маънони бир концептуал тизимдан бошқасига кўчириш жараёнидир. Яъни, таржимон манба тилдаги маънони қабул қилиб, уни қабул қилувчи тилнинг когнитив моделларига мослаштиради .

Шунингдек, терминология ва маъно тизимлари маданият билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, ҳар бир тил ўзининг концептуал дунёқарашига эга.

Ўзбек миллий асарларида концепт ва маданий кодлар

Ўзбек миллий асарларида қуйидаги концептлар кенг учрайди:

- оила (оила қадриятлари)
- меҳмондўстлик
- ор-номус
- сабр ва бардош
- урф-одатлар

Бу концептлар нафақат лексик бирликларда, балки метафоралар, мақоллар, образлар орқали ифода этилади. Масалан:

- “кўнгли очик инсон”
- “юраги кенг”
- “нон туз ҳаққи”

Бундай бирликлар тўғридан-тўғри таржима қилинганда ўз маъносини йўқотиши мумкин. Шунинг учун таржимон уларни когнитив ва маданий жиҳатдан қайта интерпретация қилиши лозим.

Таржима жараёнида когнитив механизмлар

Таржима жараёнида қуйидаги когнитив механизмлар иштирок этади:

1. Тушуниш (Comprehension)

Манба матн мазмунини англаш ва контекстни идрок қилиш.

2. Таҳлил (Analysis)

Матндаги асосий ғоя ва структурани аниқлаш.

3. Трансфер (Transfer)

Маънони бир тилдан иккинчисига кўчириш.

4. Синтез (Synthesis)

Янги тилда мувофиқ ва табиий матн яратиш .

Бу босқичларда таржимон:

- хотирадан фойдаланади
- диққатни бошқаради
- муаммоларни ҳал қилади

Лингвокогнитив муаммолар ва уларни ҳал қилиш

Ўзбек миллий асарларини таржима қилишда қуйидаги муаммолар учрайди:

1. Реалияларнинг йўқлиги

Масалан:

- “махалла”
- “сумалак”

Буларни изоҳли таржима қилиш талаб этилади.

2. Метафора ва образлар

Концептуал метафоралар ҳар бир маданиятда турлича бўлади.

3. Эмоционал-экспрессив маъно

Айрим сўзлар миллий руҳни ифода этади ва тўлиқ эквиваленти бўлмайди.

4. Маданий фарқлар

Таржимада маданий адаптация зарур.

Бу ҳолларда қуйидаги стратегиялар қўлланилади:

- адаптация
- калькалаш
- изоҳли таржима
- функционал эквивалент

Мисоллар таҳлили

Масалан, ўзбек адабиётидаги “нон” концепти:

- у фақат озиқ-овқат эмас
- балки барака, ҳаёт рамзи

Англиз тилига таржима қилинганда:

- “bread” сўзи бу маънони тўлиқ бермайди

Шунинг учун:

- контекст орқали тушунтириш
- ёки изоҳ қўшиш керак

Хулоса

Ўзбек миллий асарларини таржима қилиш лингвокогнитив жиҳатдан мураккаб жараён ҳисобланади. Бу жараёнда:

- тил
- тафаккур
- маданият

ўзаро уйғун ҳолда намоён бўлади. Таржимон нафақат тил мутахассиси, балки маданиятлар ўртасидаги воситачи сифатида фаолият юритади. Лингвокогнитив ёндашув эса таржима сифати ва самарадорлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Зиятов А. Психологические аспекты переводоведения.
2. Ортикова И. Терминология таржимасининг назарий асослари.
3. Рахматуллина Д. Когнитив моделлар ва таржима.
4. Аманова Г. Культурно-когнитивный аспект перевода.
5. Евстафова Я. Лингвокогнитивные аспекты перевода.